

กลวิธีการสร้างคุณค่าและความหมายของผ้าทอเฮือนอ้ายเอ้ม :
แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาคนไทตำบลนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว
อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

Value and Meaning Creation Strategies of Huen Ai Em Woven Textiles:
Learning Center for Tai Dam Wisdom in Ban Na Pha Nat, Khao Kaeo
Subdistrict, Chiang Khan District, Loei Province

พยุ่งพร ศรีจันทวงษ์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, E-mail: Phayung16@gmail.com

ณภัทร ภัทร์ธรร

สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (มหาชน)

E-mail: mapoonboy@hotmail.com

อภิญา พงษ์สระพัง

นักศึกษาลัทธิศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์,
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, E-mail: aphinya2000p@gmail.com

Payungpon Srichanthawong

Faculty of Humanities and Social Science, Loei Rajabhat University,

E-mail: Phayung16@gmail.com

Napat Pattarathorn

Designated Areas for Sustainable Tourism Administration (Public Organization),

E-mail: mapoonboy@hotmail.com

Apinya Phongsaphang

Faculty of Humanities and Social Science, Loei Rajabhat University,

E-mail: aphinya2000p@gmail.com

รับเข้า : 3 กรกฎาคม 2568 แก้ไข : 30 กรกฎาคม 2568 ตอบรับ : 31 กรกฎาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการในการสร้างคุณค่าและความหมายของผ้าทอในบริบทของเฮือนอ้ายเอ้มซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย โดยนำแนวคิดคติชนสร้างสรรค์และแนวคิดการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูล

ทั้งจากเอกสารและภาคสนามผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับปราชญ์ท้องถิ่นซึ่งคัดเลือกแบบเจาะจงจากผู้มีความรู้ในการทอผ้า จำนวน 5 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์และแบบบันทึกการสังเกตเป็นเครื่องมือหลัก

ผลการศึกษาพบว่าเฮือนอ้ายเอ๋มซึ่งก่อตั้งโดยนางสำลาน กรมทอง ผู้ฟื้นฟูและถ่ายทอดลวดลายชิ้นโบราณของไทยดำ เป็นศูนย์กลางในการผลิตผ้าทอที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นและดำรงบทบาทเป็นพื้นที่การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของชุมชน กลวิธีในการสร้างคุณค่าและความหมายของผ้าทอของเฮือนอ้ายเอ๋มประกอบด้วย 5 ประการ ได้แก่ (1) การเล่าเรื่องและตำนาน (2) เทคนิคการทอผ้า (3) ลวดลายและสัญลักษณ์ (4) การใช้สีที่มีนัยเชิงวัฒนธรรม และ (5) การเชื่อมโยงกับกิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผลการศึกษาส่งเสริมให้เห็นว่าผ้าทอจากเฮือนอ้ายเอ๋มเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดวิถีชีวิต โลกทัศน์ และความเชื่อที่หลวมรวมกับธรรมชาติของชาวไทดำและ สามารถนำมาต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมได้อย่างสอดคล้องกับแนวทางคิดสร้างสรรค์

คำสำคัญ : ผ้าทอไทยดำ ภูมิปัญญาท้องถิ่น คติชนสร้างสรรค์ การสร้างคุณค่าและความหมาย เฮือนอ้ายเอ๋ม

Abstract

This academic article aims to examine the strategies employed to create value and meaning through handwoven textiles of Huern Ai Em, a local learning center preserving the wisdom of the Tai Dam ethnic group in Ban Na Pa Nat, Khao Kaeo Sub-district, Chiang Khan District, Loei Province. Guided by the concepts of creative folklore and cultural communication, the study utilized a qualitative research methodology. Data were collected from both documents and fieldwork through in-depth interviews and participant observation with five local experts, which was selected who have knowledge in weaving. using structured interview forms and observation guidelines.

The findings reveal that Huern Ai Em, founded by Mrs. Samlan Kromthong, the first weaver and pattern designer of the traditional “*Nang Han*” motif- is a key center for cultural transmission and identity reinforcement in the Tai dam Community. The strategies use to generate value and meaning in its textile production can be categorized into five dimensions: (1) storytelling and legends, (2) weaving techniques, (3) symbolic patterns, (4) culturally meaningful colors, and (5) cultural tourism and

learning activities. These practices reflect the intertwine worldview, beliefs, and way of life of the Tai Dam people, deeply connected to nature. Moreover, they offer a promising foundation for economic and cultural development through the application of creative folklore.

Keywords : Tai Dam handwoven textiles, Local Wisdom, Creative folklore, Value creation, Huern Ai Em

บทนำ

เครื่องนุ่งห่มเป็นปัจจัยห้าในการดำเนินชีวิต การทอผ้าจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีพของมนุษย์ ผ้าที่มนุษย์ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มนั้น มีวิวัฒนาการขึ้นมาพร้อมกับประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ นับตั้งแต่มนุษย์โบราณได้รู้จักการนำใบไม้ เปลือกไม้มาใช้ปกปิดร่างกาย เกิดเป็นวัฒนธรรมการทอผ้า สร้างสรรค์เสื้อผ้าให้สวยงามเหมาะกับการดำรงชีวิตกลายเป็นการแต่งกายที่มีอารยธรรมซึ่งเปรียบเสมือนเป็นภาษาทางวัฒนธรรมที่บ่งบอกที่มาและเรื่องราวแต่แรกเห็น (ประไพ ทองเชิญ, 2548 : 14) นับได้ว่าการทอผ้านั้นเป็นของกลุ่มชาติพันธุ์ตั้งแต่ยุคประวัติศาสตร์ ทุก ๆ กลุ่มชาติพันธุ์ล้วนมีรูปแบบการทอผ้าที่เฉพาะเป็นของตนเอง เช่นเดียวกันกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โดดเด่นในเรื่องการทอผ้า ซึ่งได้รับการส่งสมถายทอดมาจากบรรพบุรุษ ดังจะพบว่าในเนื้อหาของนิทานไทดำนั้นแม่จะมีบทบาทในการสอนลูกสาว (อีน้อง) ให้เป็นแม่ศรีเรือนรู้จักการทอผ้าหุงหาอาหารได้ดีกว่าพ่อสอนลูกสาว (อี่เอื้อย) ดังนิทานเรื่อง “อี่เอื้อยกับอีน้อง” ซึ่งสอดคล้องกับเพชรตะบอง ไพศุณย์ (2553 : 3) ที่ได้กล่าวว่า “ผู้หญิงไทดำทุกคนจะถูกสอนให้รู้จักทอผ้าตั้งแต่เด็ก โดยการเลี้ยงไหม การสาวไหม การทอผ้าด้วยลวดลายต่าง ๆ บนผืนผ้า และวิธีการทอผ้าตั้งแต่การปลูกฝ้าย การปั่นฝ้าย การทอด้วยกี่ และการตัดเย็บ โดยเรียนรู้จากแม่เพื่อนำมาเป็นเครื่องนุ่งห่มของทุกคนในครอบครัว” ซึ่งแสดงถึงความผูกพันของผ้าทอกับวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชาวผู้หญิงไทดำมาตั้งแต่อดีต

กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในพื้นที่จังหวัดเลยนั้น ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้บันทึกไว้ว่า ชาวไทดำได้ย้ายมาอยู่บ้านนาเบน แล้วย้ายมาอยู่ที่บ้านนาป่าหนาดเป็นการถาวรจนถึงปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. 2450 สาเหตุที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านนาป่าหนาด เนื่องจากพระศรีอัครราชเจ้าเมืองเชียงคานเป็นคนใจดีสามารถประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ประกอบกับบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์และทำเลดีมีโคกเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านเรียกว่า “บ้านโคกโง้งดำ” ต่อมาทางราชการตั้งชื่อให้ใหม่ว่า “บ้านนาป่าหนาด” ตามชื่อต้นหนาดที่มีมากมายในบริเวณนี้ (เพชรตะบอง ไพศุณย์, 2548 : 7) ชาวไทดำมีวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่นเดียวกับไทดำในพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศไทย กล่าวคือมีอัตลักษณ์

ทางชาติพันธุ์ที่โดดเด่น เช่น ภาษาพูด ประเพณี พิธีกรรม การแต่งกายที่ยึดถือปฏิบัติและมีการถ่ายทอดมาถึงรุ่นลูกหลาน เช่น ประเพณีการเลี้ยงผีเรือน (พิธีกรรมเสนเฮือน) เสนบ้าน (เลี้ยงผีบ้าน) เป็นต้น (กร ไพศุณย์, สัมภาษณ์ 1 ตุลาคม 2565) นอกจากนั้นชาวไทดำเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมการเล่าเรื่อง ดังจะเห็นได้ว่ามีเรื่องเล่าเกี่ยวกับกระดุมผีเสื้อ และเมล็ดผักบุ้ง เรื่องเล่าเกี่ยวกับเกล้ามวยผมของแม่หญิง เรื่องเล่าภูเขาแก้ว ตลอดจนเรื่องเล่าเกี่ยวกับลายผ้าชิ้นต่าง ๆ โดยเฉพาะผ้าชิ้นนางหาญ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของผ้าทอไทดำที่โดดเด่น และถือว่าเป็นหมู่บ้านนาป่าหนาดเป็นถิ่นกำเนิดผ้าชิ้นนางหาญแห่งแรกของประเทศไทย

ชาวไทดำบ้านนาป่าหนาดมีความรักและหวงแหนในวัฒนธรรมของตนเองและเกรงว่าจะสูญหายไป ดังนั้นในปี 2539 จึงได้จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมคนไทดำขึ้นเพื่ออนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมไทดำ และได้เปิดหมู่บ้านเพื่อเป็นพื้นที่สำหรับการเรียนรู้และอนุรักษ์วัฒนธรรมไทดำตลอดจนการท่องเที่ยวชุมชน ถือได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาด ได้เปิดหมู่บ้านให้บุคคลภายนอกเข้ามาท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการตั้งแต่นั้นมาในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ กิจกรรมสาธิตทางวัฒนธรรม มีการสร้างสรรค์งานตุ้มโฮมพี่น้องไทดำขึ้นเพื่อสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับไทดำในพื้นที่อื่น ๆ ทั้งในและต่างประเทศ มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอทำให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบพิพิธภัณฑ์และศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมไทดำโดยเอกชนหลายแห่งในหมู่บ้าน เป็นต้นว่า บ้านพิพิธภัณฑ์ไทดำ เฮือนอ้ายเอ้ม เป็นต้น

แหล่งเรียนรู้ “เฮือนอ้ายเอ้ม” ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 57/2 หมู่ที่ 4 บ้านนาป่าหนาด “เฮือนอ้ายเอ้ม” หมายถึง บ้านที่มีพ่อกับแม่คอยดูแลสั่งสอน ปกป้อง และฝึกฝนอาชีพการทอผ้าให้แก่ลูก ๆ ก่อนออกไปใช้ชีวิตข้างนอก ก่อตั้งโดยนางสำลาน กรมทอง เพื่ออนุรักษ์สืบสานงานฝีมือจากผ้าฝ้าย ผ้าไหม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวไทดำแต่โบราณ เป็นผ้าที่หาชมได้ยาก โดยเน้นตั้งแต่การปลูกฝ้าย การทอผ้า และการต่อยอดเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูป เฮือนอ้ายเอ้มแห่งนี้เป็นต้นกำเนิดผ้าชิ้นลายนางหาญที่มีชื่อเสียงของชาวไทดำ จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากผ้าฝ้าย เสื้อผ้าทอมือ ในปัจจุบันเป็นแหล่งศึกษาดูงานของส่วนราชการ นักท่องเที่ยวและผู้สนใจ มีกิจกรรมสาธิตและเรียนรู้ เช่น การปักอักษรไทดำ การทำร่มด้วยมือ การสาธิตอาหารพื้นถิ่น เป็นต้น (สำลาน กรมทอง, สัมภาษณ์ 17 กรกฎาคม 2567) จากการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ปราชญ์ท้องถิ่นซึ่งเป็นสมาชิกของเฮือนอ้ายเอ้ม และเข้าร่วมสังเกตการณ์ พบว่าเฮือนอ้ายเอ้มมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการทอผ้า มีกลวิธีการสร้างมูลค่าและคุณค่าให้แก่ผ้าฝ้าย โดยเฉพาะผ้าชิ้นลายนางหาญ โดยการนำคติชนสร้างสรรค์มาสร้างคุณค่าและความหมายให้แก่ผลิตภัณฑ์ ทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มได้อย่างน่าสนใจยิ่ง โดยเฉพาะเรื่องเล่าท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของผ้า ความหมายของลายผ้า การใช้สี ตลอดจน เทคนิคของการทอผ้า ซึ่งในปัจจุบันคติชนสร้างสรรค์เป็นแนวคิดที่ท้องถิ่นหรือชุมชนนำมาใช้ เพื่อพัฒนาเป็นกระบวนการทัศน์ใหม่เชิงนโยบายทางเศรษฐกิจระดับโลก และระดับประเทศตั้งแต่ปี 2543 เป็นต้นมา เนื่องจาก

กระบวนการทัศน์ เรื่อง “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” อาศัยแนวคิดเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจโดยการสร้างมูลค่าเพิ่ม (value adding) โดยใช้ทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ซึ่งหมายถึงการนำเอาระบบคุณค่า ระบบความเชื่อ และคติชนที่มีอยู่เดิมในสังคมประเพณีมาสร้างสรรค์ใหม่ในสังคมปัจจุบัน คำว่า “คติชน-สร้างสรรค์” (creative folklore) เป็นศัพท์ที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ หมายถึงคติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบททางสังคมไทยปัจจุบันในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่ “การประยุกต์” “การต่อยอด” “การตีความใหม่และสร้างความหมายใหม่” หรือ การนำคติชนไปใช้เพื่อ “สร้างมูลค่าเพิ่ม” หรือเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 คำว่า “สร้างสรรค์” แปลว่า “มีลักษณะริเริ่มในทางดี” เช่น ความคิดสร้างสรรค์ ศิลปะสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นความหมาย ในทางบวก (ศิริพร ณ ถลาง, 2559 : 19-20)

จากการเก็บข้อมูลเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม ตลอดจนเข้าร่วมสังเกตการณ์การทอผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาดที่เฮือนอ้ายเอ๋มนั้น แม้ว่าจะมีการศึกษาเรื่องราวของผ้าซิ่นนางหาญอยู่บ้างแล้ว แต่ยังขาดการศึกษาเชิงลึกในประเด็นกลวิธีการสร้างคุณค่าและความหมายภายในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมภายใต้กรอบคตินิทัศน์สร้างสรรค์และการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบและครอบคลุม 5 ลักษณะดังที่ผู้ศึกษาจักได้นำเสนอต่อไป

วัตถุประสงค์ของบทความ

บทความทางวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลวิธีในการสร้างคุณค่าและความหมายของผ้าทอในบริบทของเฮือนอ้ายเอ๋ม แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

กลวิธีการนำคติชนสร้างสรรค์มาการสร้างคุณค่าและความหมายของผ้าทอ

วัฒนธรรมการแต่งกายของชาวไทดำนั้น ใช้สีดำเป็นหลัก สีขาว สีเขียว สีแดง สีเลือดหมู และสีแสด การแต่งกายของผู้ชายไทดำจะสวมช่วงก้อมกับช่วงฮี (ช่วงก้อมกับช่วงฮี) ใส่เสื้อไท เสื้อฮี สำหรับงานที่ไม่เป็นทางการจะใส่ช่วงก้อมกับเสื้อไท ส่วนงานที่เป็นพิธีการจะสวมช่วงฮีหรือกางเกงขาวาวและเสื้อฮี หากใส่เสื้อไทนิยมคาดกระโปงบุหรืหรือเงิน ส่วนกระดุมจะนิยมติด 19 เม็ด 21 เม็ด 27 เม็ด ลักษณะกระดุมจะเป็นรูปของเม็ดผักบุ้ง เพราะชาวไทดำเชื่อว่าเม็ดผักบุ้งเป็นความเจริญงอกงามจะติดจำนวนนี้ ผ้าขาวม้าไทดำนิยมพาดบ่าหรือโพกศีรษะ ส่วนการแต่งกายของหญิงไทดำมีแบบเป็นพิธีการ และไม่เป็นพิธีการ แบบไม่เป็นพิธีการนั้นผู้หญิงนุ่งผ้าถุงลายแดงโมกับเสื้อก้อม ผ้าสไบต้องใช้เป็นประจำสำหรับคล้องคอเวลาคุยกับหนุ่ม เอาไว้โพกผมมิให้หลุดเวลาทำงานหรือพันเอวหรือสะโพกเวลาทำงานเพื่อให้กระชับ ส่วนแบบเป็นพิธีการจะนุ่งผ้าซิ่นตาหมี่หรือผ้าซิ่นลายแดงโมกับเสื้อฮี การใส่เสื้อฮี หมายถึงการแต่งกายอย่างเรียบร้อยแสดงถึงความเคารพ การใส่เสื้อฮีจะใส่ด้านที่ไม่มีลวดลาย

สวยงาม สำหรับด้านในของเสื้อซึ่งมีลวดลายสวยงามจะใช้ในการคลุมโลงศพเพียงอย่างเดียว คลุมทั้งศพผู้หญิงและศพผู้ชาย แต่ใช้เสื้อผู้หญิง ไม่ใช่เสื้อผู้ชาย แม้กระทั่งแต่งกายให้ศพก็ต้องใส่เสื้อเพื่อที่จะได้ไปเผาศพ และต้องใส่ด้านที่คนมีชีวิตใส่ เสื้อใช้ในงานมงคล และอวมงคล บอกถึงฐานะของผู้สวมใส่ว่าเป็นเขยหรือสะใภ้ (นิติ ทองวล, 2559 : 43)

ในบทความนี้ผู้ศึกษาขอเสนอผ้าทอจากเขื่อนอ้ายเอ๋ม 2 ประเภทคือ ผ้าซิ่นลายนางหาญ และผ้าซิ่นลายแดงโม ซึ่งเป็นผ้าทอในวัฒนธรรมการแต่งกายของหญิงชาวไทดำ ซึ่งพบว่ามีกรรมนำแนวคิดคติชนสร้างสรรค์มาสร้างคุณค่าและความหมาย 5 ลักษณะคือ

1. การเล่าเรื่องและตำนาน

การเล่าเรื่องต่าง ๆ สู้กันฟังเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งของมนุษย์ทุกชาติ ทุกภาษา นับตั้งแต่อดีตสมัยโบราณ การเล่าเรื่องเป็นสิ่งที่เก่าแก่ก่อนประวัติศาสตร์ เพราะเมื่อมนุษย์มีการรวมกลุ่มกันเป็นสังคม เผ่าพันธุ์และเชื้อชาติ ก็ย่อมเกิดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจผ่านการเล่าเรื่อง จึงทำให้เกิดมีแรงกระตุ้นในการที่จะเล่าเรื่อง และความต้องการที่จะฟัง ก่อให้เกิดมีเรื่องราวต่าง ๆ ในสังคมมนุษย์ (เสาวลักษณ์ อนันตสานต์, 2541) เช่นเดียวกันกับชาวไทดำบ้านนาป่าหนาด มีความเชื่อ ความศรัทธา และภูมิใจในวิถีวัฒนธรรมของตน ตลอดจนมีความผูกพันกับเรื่องเล่าและตำนานที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอด ดังนั้น เมื่อมีการสร้างชิ้นงานหรือผลิตภัณฑ์ใหม่ ก็มักจะนำเรื่องเล่ามาผลิตซ้ำเพื่อถ่ายทอดเรื่องราวของตนเองสู่สังคมภายนอกได้รับรู้ดังเช่นเรื่องเล่าเกี่ยวกับผ้าซิ่นลายนางหาญ ซึ่งแม่สำลาน กรมทอง ผู้เป็นคนแกะลายผ้าซิ่นนางหาญ ต้นฉบับดั้งเดิมซึ่งใช้ในพิธีกรรมเสนเฮือนของไทดำตระกูลสิงโล ได้รับการถ่ายทอดจากเอ๋มเผ่าพันธุ์อีกทอดหนึ่ง ได้เล่าว่า

“หญิงไทดำ 3 พี่น้อง ตั้งใจที่จะทอผ้าซิ่นขึ้นมาผืนหนึ่งเพื่อให้แปลกกว่าลายเดิมที่ใช้อยู่มาก เช่น ลายแดงโม โดยหญิงคนแรกเป็นผู้คิดค้นการมัดลายและทำการทอ แต่ทอยังไม่ทันแล้วเสร็จก็ได้เสียชีวิตลงอย่างไม่ทราบสาเหตุ ต่อมาหญิงคนที่สองจึงได้คิดค้นลายยกขิดและทอต่อ ในระหว่างทอก็เสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุตามกันไปเป็นคนที่สอง หญิงคนที่สามจะทอต่อแต่ผู้เฒ่าประจำหมู่บ้าน (เจ้าจ้ำ) ได้สั่งห้ามไม่ให้ทอเพราะกลัวจะเสียชีวิตเหมือนหญิงสองคนที่ผ่านมา แต่ด้วยความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวที่จะสานต่องานฝีมือ นางจึงไม่ฟังคำห้ามของผู้เฒ่า แต่ด้วยความฉลาดและความกตัญญูของนาง ก่อนลงมือทอนางจึงได้เข้าไปในกะล่อห้อง (ห้องวิญญูณบรรพบุรุษ) เพื่อบอกกล่าวผีบ้านผีเรือนว่า หากตนทอซิ่นผืนนี้สำเร็จ เมื่อมีการเสนเรือน จะนำผ้าซิ่นผืนแรกที่ตนทอสำเร็จใส่สำหรับให้เป็นของเซ่นไหว้ แล้วจึงลงมือทอผ้าลายนี้ทำให้หญิงคนที่สามทอผ้าซิ่นผืนดังกล่าวได้สำเร็จ นับตั้งแต่นั้นมาชาวไทดำจึงต้องใช้ซิ่นนางหาญในการประกอบพิธีเสนเรือนเรื่อยมา จนถึงปัจจุบัน ซึ่งคำว่า “นางหาญ” ที่ชาวไทดำ บ้านนาป่าหนาด เรียกกันนั้น หมายถึงความกล้าหาญ ความเด็ดเดี่ยว ของหญิงในตำนานคนที่สาม ที่กล้าทอผ้าซิ่นผืนดังกล่าวได้จนสำเร็จ” (เพจเขื่อนอ้ายเอ๋ม, สืบค้นเมื่อ วันที่ 28 กันยายน 2567)

สำหรับผ้าชิ้นนางหาญของชาวไทดำบ้านนาป่าหนาด ซึ่งเป็นต้นแบบสำหรับการแกะลวดลายนั้น นางสาวนง กรมทอง เล่าว่า “หลังจากที่หมู่บ้านได้เปิดเพื่อการท่องเที่ยว ในช่วงนั้นตนได้มีบทบาทในการเป็นกรรมการศูนย์วัฒนธรรมคนไทดำ จึงได้ค้นหาเอกลักษณ์ผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ได้มาพูดคุยกับเอ๋มอู่หรือเอ๋มเผ่าพัน ซึ่งพบว่าผ้าชิ้นนางหาญเก่า ๆ ผืนหนึ่งในพิธีกรรมเสนเฮือน และมีเรื่องเล่าที่น่าสนใจมาก ตนจึงได้นำมาแกะลายที่ละเอียดถี่ถ้วน จนสามารถทอเป็นผืนได้สำเร็จ แล้วนำไปถวายสมเด็จพระพันปีฯ (สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถฯ) ซึ่งเสด็จมาที่อำเภอเชียงคานในยุคนั้น” (สัมภาษณ์, นางสาวนง กรมทอง, 17 กรกฎาคม 2567) ซึ่งสอดคล้องกับ สน สิมารัตน์ และคณะ (2548) กล่าวไว้ว่า “ชิ้นลายนางหาญ” เป็นผ้าที่ชาวไทดำในพื้นที่บ้านนาป่าหนาดได้นำมาจากเมืองแฉก หรือเมืองเดียนเบียนฟูในคราวที่อพยพเข้ามายังประเทศลาวและประเทศไทย มีมาตั้งแต่สมัยใดนั้นไม่มีการบันทึกไว้ โดยผ้านี้เป็นผ้าถุงของภรรยาชั้นผู้ใหญ่ท่านหนึ่งที่ทอผ้าขึ้นมาให้แตกต่างจากผ้าชิ้นไทดำทั่วไป เป็นเครื่องแต่งกายของชั้นเจ้านายฝ่ายหญิง บุคคลทั่วไปไม่สามารถนำมาใช้ได้

จากข้อความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าชาวไทดำมีภูมิปัญญาในการทอผ้า และเรื่องเล่าตำนานผ้าชิ้นลายนางหาญ ทำให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของผ้าชิ้นในฐานะผ้าศักดิ์สิทธิ์ (ใช้ในพิธีกรรม) สื่อนัยยะถึงวัฒนธรรมชนชั้นในสังคมไทดำ กล่าวคือผ้าชิ้นลายนางหาญ ผู้ที่สวมใส่จะต้องเป็นชนชั้นเจ้านาย หรือเหมาะสำหรับบุคคลชั้นสูงเท่านั้น ดังนั้นคนที่สวมใส่ผ้าชิ้นลายนางหาญต้องเป็นคนในชนชั้นปกครอง มีฐานะ ร่ำรวย แต่ในปัจจุบันค่านิยม และกระแสโลกาภิวัตน์ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ชิ้นลายนางหาญของชาวไทดำบ้านนาป่าหนาด ได้มีการต่อยอด และพัฒนาลวดลายให้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น รวมถึงกระบวนการทอที่ผู้ทอได้ใส่ใจในรายละเอียดเป็นพิเศษ จึงมีราคาสูงขึ้น จากหลักร้อยกลายเป็นหลักหมื่น และด้วยตำนานผ้าทอนี้ จึงทำให้ผ้าชิ้นนางหาญมีเรื่องเล่า ก่อเกิดคุณค่า มีความหมายถึงความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว เป็นผ้าศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในพิธีกรรมเสนเฮือน และสามารถสวมใส่เฉพาะชนชั้นสูงเท่านั้น จึงเป็นกลวิธีการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผ้าชิ้นนางหาญอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่าผ้าชิ้นนางหาญที่เป็นผ้าที่ถูกสร้างคุณค่าผ่านพิธีเสนเฮือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ โดยเป็นผ้าทอมือที่ได้สื่อสารวิถีชีวิตของผู้หญิงไทดำ และแสดงอัตลักษณ์ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ได้เป็นอย่างดี ผ้าชิ้นนางหาญแล้วได้ถูกยอมรับว่าเป็นทุนทางปัญญาและทุนทางวัฒนธรรมร่วมกับผ้าชิ้นลายแดงโมที่มีตำนานเฉพาะที่แฝงไว้ด้วยความงาม ซึ่งความเฉพาะของตำนานและรูปแบบของผ้าทอได้ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ เนื่องจากมีเรื่องราวที่มีคุณค่าสำหรับมีคุณค่าท้องถิ่นใช้สื่อสารการท่องเที่ยวผ่านตำนานของหญิงไทดำที่ต้องการทอผ้าให้สำเร็จ เพื่อนำไปถวายผีบ้านผีเรือน ผีบรรพบุรุษ หรือ ผีเจ้านาย (ไทยโรจน์ พวงมณี และอิสริยาภรณ์ ชัยกุลหลาบ, 2567 : 100)

ส่วนผ้าชิ้นลายแดงโม ซึ่งเป็นผ้าชิ้นที่หญิงไทดำทั่วไปสวมใส่ในชีวิตประจำวัน ใส่ทำงาน หรือแม้แต่นำมาใช้ในพิธีกรรมบ่งบอกอัตลักษณ์ความเป็นไทดำ ผ้าชิ้นลายแดงโมก็เหมือนกับผ้าชิ้นลายนาง

หาญซึ่งประกอบด้วยหัวขึ้น ตัวขึ้น และตีนขึ้น ส่วนตีนขึ้นในวัฒนธรรมของชาวไทดำนั้น หากหญิงคนใดที่สามีเสียชีวิตจะต้องเถาะ (แกะ) เอาส่วนตีนขึ้นออกทั้งหมดเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งการไว้ทุกข์ให้แก่สามีจนกว่าจะออกทุกข์จึงสามารถนำมาเย็บติดดั้งเดิมได้ การทอขึ้นแต่งไหมของผู้หญิงไทดำในอดีตนั้น จะใช้เส้นฝ้ายหรือไหมสีแดงเป็นเส้นยืน และเส้นพุ่งเป็นสีดำนั่น มีตำนานหรือเรื่องเล่าจากบรรพบุรุษว่า “ในครอบครัวไทดำ ฝ่ายชายจะเป็นผู้นำครอบครัว เมื่อจำต้องไปทำไร่ทำสวนหรือหาของป่าเป็นเวลาหลาย ๆ วัน ฝ่ายหญิงผู้เป็นภรรยาจะนั่งทอผ้าอยู่ที่บ้านรอการกลับมาของสามี เมื่อเวลานั่งทอผ้าด้วยความรักและการรอคอย ใจก็จะนึกถึงสามีที่เข้าป่าไปหลายวัน จึงมักจะนำเส้นด้ายเส้นยืนที่ใช้ทอผ้านั้นย้อมด้วยสีแดง แทนความรักความคิดถึงชายผู้เป็นสามีที่จากไปนาน ส่วนเส้นพุ่งจะย้อมสีดำ หรือสีครามเข้มเกือบดำ ใช้แทนตัวเอง จนเมื่อทอเป็นผืนผ้าเส้นยืนที่เป็นสีแดง มีขนาดเส้นเล็กกว่าเส้นพุ่ง ก็จะถูกทอทับด้วยเส้นพุ่งซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าจนมิด แต่เมื่อเวลานำผ้าขึ้นไปสวมใส่เมื่อผ้าต้องแสงแดด ก็จะทำให้เกิดความแวววับของเหลือสีแดงซึ่งสะท้อนสีออกมาได้อย่างชัดเจน เสมือนหนึ่งมีความหมายว่า ถึงแม้สามีที่จากไปจะซ่อนสีแดงของเส้นยืนเอาไว้อย่างมิดชิด แต่ก็ไม่สามารถจะซ่อนอยู่ของสีแดงนั้นเอาไว้ เมื่อเวลาต้องแสงแดด สีของเส้นยืนสีแดงก็จะสะท้อนออกมาให้เห็น เช่นเดียวกับหญิงผู้เป็นภรรยาที่มีความหวงแหนและรอคอยชายผู้เป็นสามี แต่ด้วยความอายุที่เป็นคุณสมบัติของหญิงไทดำ จึงต้องปกปิดความรู้สึกไว้ แต่ก็ยังสามารถสื่อสัญญาณแห่งความรักที่มีต่อกัน” (เพจเฮือนอ้ายเอ๋ม , สืบค้นเมื่อ, 28 กันยายน 2567)

จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับผ้าขึ้นลายแดงไหมอันเป็นอัตลักษณ์การแต่งกายของผู้หญิงชาติพันธุ์ไทดำ ได้มีการสร้างความหมายว่าผ้าขึ้นลายแดงไหม เป็นผ้าที่สื่อถึงความรักความผูกพันระหว่างหญิงที่มีต่อชาย เปรียบเช่นเดียวกับความหมายของกระดุมผีเสื้อที่อยู่บนเสื้อของหญิงชาวไทดำนั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปลูกฝังค่านิยม และแนวปฏิบัติที่ภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามีนั้นคือความซื่อสัตย์และจงรักภักดีเป็นสิ่งสำคัญในสถาบันครอบครัว ดังนั้น “ผ้าขึ้นลายแดงไหม” จึงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายทางวัฒนธรรมชาวไทดำ ดังคำกล่าวที่ว่า “วัฒนธรรมคือความหมายที่ประกอบไปด้วยสัญลักษณ์ (symbol) ที่มนุษย์สร้างขึ้น การที่เราจะรู้จักและตีความวัฒนธรรมได้ก็ด้วยการตีความหมาย แปลหรือดึงเอาความหมายที่ซ่อนอยู่ในรูปของสัญลักษณ์ที่คนได้สร้างออกมา เพื่อที่จะใช้ในการสื่อสาร สร้างความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติที่มีต่อชีวิต (คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ, อ้างอิงจาก อคิน รพีพัฒน์, 2551 : 76)

2. เทคนิคการทอผ้า

ความโดดเด่นและพิเศษของผ้าขึ้นลายนางหาญนั้น นอกจากการมีเรื่องเล่าและตำนานที่สื่อความหมายถึงผ้าศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในพิธีกรรมเสนเฮือน และใช้ในหญิงชนชั้นนำแล้ว คุณค่าและความหมายที่นำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มของเฮือนอ้ายเอ๋มคือ เทคนิคและกระบวนการทอที่ค่อนข้างยุ่งยากกว่าผ้าชนิดอื่น มีประเพณีประณีตในลวดลายกล่าวคือ ประกอบด้วย ห้าลายในหนึ่งผืน และมีสองเทคนิคในการทอ ได้แก่ เทคนิคมัดหมี่ ประกอบด้วยลายนาคเกี่ยวกัน ลายนาคเกาะกัน และลาย

รู้หรือล่ายช้อยอดปราสาท และเทคนิคยกชิต มีลายตุ้ม และลายตัวบัพหรือผีเสื้อ จึงทำให้ทอได้เข้าผนวกกับค่าแรง จึงทำให้เป็นผ้าที่ค่อนข้างมีราคาแพงกว่าผ้าชนิดอื่น ดังคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “ลายผ้านางหาญมีราคาสูงก็เพราะเป็นผ้าที่ทอยาก ผ้าผืนหนึ่งจะต้องมัดหมี่ถึงสามลาย ยังมีเทคนิคการยกชิตในขั้นตอนการทออีก จึงทำให้ทอได้เข้า ผนวกกับค่าแรง และขบวนการทำมีหลายขั้นตอน นอกจากนั้นยังมีต้นทุนของผ้าที่นำมาทออีกด้วย อย่างผ้าฝ้ายราคาจะไม่สูงเหมือนผ้าไหม” (สำลาน กรมทอง, สัมภาษณ์ 17 กรกฎาคม 2567)

เทคนิคการทอแบบมัดหมี่ และยกชิต ถือเป็นภูมิปัญญาที่โดดเด่นของผู้หญิงชาวไทดำ เพราะได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ อาจกล่าวได้ว่าในสมัยก่อนนั้นสตรีที่พร้อมจะออกรเรือนจะต้องมีคุณสมบัติคือสามารถทอผ้าเป็นอย่างน้อยคือทอผ้าขึ้นลายแตงโม สามารถดัดเย็บเสื้อผ้าให้แก่คนในครอบครัว นอกจากนั้นผู้หญิงไทดำไม่เพียงแต่มีภูมิปัญญาในการทอผ้า หากแต่จะต้องมีภูมิปัญญาหรือมีทักษะในการประดิษฐ์ลวดลาย ตลอดจนเทคนิคการทอด้วยคือการมัดหมี่และการยกชิต โดยเฉพาะผ้าขึ้นลายนางหาญ ซึ่งไทยโรจน์ พวงมณี และอิสริยาภรณ์ ชัยกุลลาบ (2567 : 113) ได้กล่าวว่า สำหรับผ้าขึ้นนางหาญนั้นใช้ภูมิปัญญาในการมัดหมี่ลำใหญ่ เรียกว่า “หมี่เกร็ดหก” ซึ่งต้องใช้ความแข็งแรงของนิ้วมือในการดึงเชือกตอนมัดหมี่ ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อให้ได้ลายหมี่ที่เมื่อทอแล้วเห็นลายชัดเจน

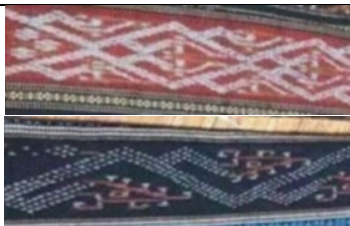
ความยากลำบากในการทอผ้าขึ้นลายนางหาญนั้น ภคพล รอบคอบ (2563 : 78-79) กล่าวว่าจากการสัมภาษณ์เชิงลึกครูภูมิปัญญา ปราชญ์ชุมชน และผู้สืบทอดการทอผ้าร่วมกับการสังเกตการทอผ้า พบว่า การทอผ้าเริ่มตั้งแต่ปลูกจนถึงเก็บฝ้ายประมาณ 6 เดือน จากนั้นจะเอาดอกฝ้ายมาอ้าวฝ้ายเพื่อเอาเมล็ดออก นำดอกฝ้ายที่ได้ไปถาบด้วยกงฝ้ายเพื่อให้ฝ้ายฟูเป็นปุย นำปุยฝ้ายไปล้อให้กลม ยาวบนไม้ล้อฝ้ายประมาณ 1 คืบ เรียกว่า “ล้อฝ้าย” เพื่อนำไปปั่น นำล้อฝ้ายไปปั่นด้วยหลาปั่นฝ้าย โดยใช้มือขวาหมุนที่มือหมุนของหลาปั่นฝ้าย (ตามเข็มนาฬิกา) พร้อมกับมือซ้ายดึงล้อฝ้ายให้สัมพันธ์กันก็จะได้เส้นฝ้ายยาวขึ้นเรื่อย ๆ จนสุดแขน จึงใช้มือขวาหมุนกลับทางเพื่อเก็บเส้นฝ้ายไว้กับเหล็กในฝ้าย ปราชญ์ชุมชนเล่าถึงกรรมวิธีการทอผ้าขึ้นนางหาญมีขั้นตอนที่ซับซ้อนเพราะมีลวดลายที่หลากหลายสวยงามในผืนเดียวกัน จึงใช้เวลาการเตรียมลวดลายมัดหมี่ถึง 3 เดือน นิยมทอด้วยฝ้ายหรือไหม โดยใช้สีแดง สีดำ มีลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายนาคคู่ มีหัวสีดำ เขียว ขาว สลับกัน และลายชิต 2 ลาย คือลายผีเสื้อและลายตุ้ม (หมายถึงการมาตุ้มโฮมกัน) ลายชั้นจะมีสีดำ สีเขียวสีเหลือง ลายนาคแม่ลูกอ่อน ซึ่งขึ้นนางหาญมีลวดลายที่ไทดำถือว่าสวยงามและมีความสำคัญที่สุด

3) ลวดลายและสัญลักษณ์

ผืนผ้าและลวดลายบนผืนผ้า ทอขึ้นอย่างวิจิตร จึงเป็นการแสดงออกทางศิลปะชั้นสูงอย่างสร้างสรรค์ ความงามแห่งสุนทรียะทางศิลปะที่มนุษย์สามารถเสพซึ่งได้ ช่วยให้ผู้ที่ได้ชื่นชมมีจิตใจที่ละเอียดอ่อนขึ้น ลวดลายของผืนผ้าทอจึงเป็นมากกว่าสิ่งที่มองเห็นและจับต้องได้ธรรมดา และผ้ายัง

เป็นอารมณ์ที่บ่งบอกสถานภาพ และสถานะทางสังคมได้ ผ้าบางผืนแม้จะทอขึ้นมานานานจนมีอายุเก่าแก่มากแต่มีคุณค่ากลายเป็นของสะสมหายาก โดยเฉพาะความงดงามของผ้าชิ้นนางหาญ ที่มีเรื่องราวของประวัติความเป็นมา ความเชื่อและสัจธรรมอันน่าสนใจยิ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ (กานต์ฉำ รัน สีหมากสุก, 2565 : 267) บ้านนาป่าหนาด ซึ่งผ้าชิ้นลายนางหาญของเฮือนอ้ายเอี่ยม ได้ทอทั้งหมด 5 ลายในผืนเดียวกันคือ ลายนาคเกี่ยวกัน ลายนาคเกาะกัน หมี่ลายรุ่งหรือช้อยอดปราสาท จิตลายตุ้ม และลายโตบี้ (ผีเสื้อ) ซึ่งมีความหมายดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ลายผ้าและความหมายของผ้าชิ้นลายนางหาญเฮือนอ้ายเอี่ยม

ภาพลายผ้า	ชื่อลายผ้า	ความหมาย
	หมี่ลายนาคเกี่ยวกัน	พญานาคสองตัวลงมาเล่นน้ำที่เมืองมนุษย์ ทำให้น้ำทำอุตมสมบูรณ์
	หมี่ลายนาคเกาะกัน	นาคสองแม่ลูกโดยนาคตัวแม่พาลูกออกมาเล่นน้ำให้ลูกเกาะบนหลัง ทำให้มนุษย์มีน้ำในการประกอบพิธีกรรมตลอดปี มีพืชผลอุดมสมบูรณ์
	หมี่ลายรุ่ง หรือช้อยอดปราสาท	ความสดใส สว่างไสวของการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพยากแค้นขนาดไหนก็สามารถฟื้นคืน และดำรงอยู่ได้อย่างรุ่งเรือง
	จิตลายตุ้ม	ความรักใคร่กลมเกลียวของพี่น้องไทดำ ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็รักสามัคคีกลมเกลียวกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
	จิตลายโตบี้ / แมงกะเบือ / ผีเสื้อ	สัญญาณเตือนก่อนฝนตก จะตกมากน้อย ผีเสื้อจะบินออกมาส่งสัญญาณ และชาวไทดำเชื่อว่าเป็นสัตว์ที่อยู่ระหว่างฟ้ากับดินหรืออีกนัยหนึ่งคือ สวรรค์กับเมืองมนุษย์

ที่มา : แผ่นพับ การถ่ายทอดภูมิปัญญาลายผ้าทอพื้นเมือง ผ้าลายนางหาญเฮือนอ้ายเอี่ยม

ลวดลายดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวไทดำที่มีต่อธรรมชาติ ความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ จักรวาลทัศน์ และความอุดมสมบูรณ์ กล่าวคือ ลายนาคเกี่ยวกันและลายนาคเกาะกัน สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ซึ่งชาวไทดำมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติเป็นอย่างดี

เพราะทำเลที่ตั้งหมู่บ้านใกล้กับภูแก้ว ภูหวด เชื่อว่าภูแก้วภูหวดมีสิ่งเหนือธรรมชาติ นั่นคือนาคภูแก้ว เชื่อว่านาคคือผู้ให้น้ำอุดมสมบูรณ์ มีเรื่องเล่าว่าเมื่อครั้งที่บรรพบุรุษของชาวไทดำได้ย้ายมาตั้งรกรากที่บ้านนาป่าหนาด ชาวบ้านไม่มีน้ำใช้ จึงมีพิธีกรรมปลุกตาน้ำขอน้ำจากเจ้าภูแก้ว ทำให้ชาวไทดำมีน้ำใช้ จวบจนปัจจุบัน ชาวไทดำจึงอัญเชิญเจ้าภูแก้ว ภูหวด เป็นผีเจ้าบ้าน ตั้งคำสัณนิษฐานที่ว่าหลังจากเลี้ยงบ้านแล้ว ก็จะไปเลี้ยงเจ้าน้ำส้าง เจ้าน้ำส้างก็คือเจ้าภูแก้ว มาอยู่ใหม่ๆ บ่มน้ำกิน เราไปปลุกน้ำ ทั้งหมู่บ้านเลยมีน้ำบ่อเดียว กินทั้งหมู่บ้าน เพี้ยนเรียกน้ำส้างใหญ่ เจ้าภูแก้วนี่แหละเป็นผู้เอาน้ำมาให้ที่นี่แหละ (สงกรานต์ ช้อนเต็ม, สัมภาษณ์ 30 เมษายน 2567)

ส่วนลายผีเสื้อ นอกจากสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติแล้ว “ผีเสื้อ” ยังสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวไทดำในเรื่องจักรวาลทัศน์ ซึ่งประกอบด้วยโลกมนุษย์สวรรค์ หรือเมืองฟ้าและเมืองลุ่ม และชาวไทดำมีความเชื่อในเรื่องแกนและอำนาจของแกนเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะชีวิตหลังความตายของบรรพบุรุษที่จะต้องไปไหวพัญญาแกนแล้วกลับมาเยี่ยมลูกหลานดังที่มีพิธีปาดตง ในเรื่องจักรวาลทัศน์นี้ สอดคล้องกับงานศึกษาของสมิตร ปิตฺธิพน (2545 : 17) ซึ่งได้กล่าวถึงมโนภาพคร่าว ๆ เกี่ยวกับจักรวาลของไทดำ ซึ่งให้ข้อมูลอันเป็นพื้นฐานที่ทำให้เห็นว่า เมืองฟ้าเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์ฐานในระบบจักรวาลของไทดำที่ดำรงอยู่และดำเนินไปอย่างคู่ขนานกับ “เมืองลุ่ม” อันเป็นดินแดนของโลกมนุษย์ ดังนั้นเราจึงมองเห็นความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งและลักษณะสำคัญของฐานจักรวาลของไทดำที่มีลักษณะเป็น “จักรวาลคู่ขนาน” คือประกอบด้วยระบบของคู่ความสัมพันธ์ “เมืองฟ้า-เมืองลุ่ม” ที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและไม่มีที่สิ้นสุด และหากพิจารณาถึงความหมายของผีเสื้อหรือโต๊บี่ของชาวไทดำ ยังสอดคล้องกับความหมายของกระดุมผีเสื้อ ตามตำนานที่ว่า “มีหนุ่มสาวคู่หนึ่งรักกันมาก แต่ไม่ได้แต่งงานกันและต้องจากกันไป ฝ่ายผู้ชายก็เลยขอว่าเวลาที่ตายแล้ว ขอให้หน้าเกิดมาใหม่ ขอเกิดมาเป็นอะไรก็ได้ที่ได้อยู่กับคนที่เขารัก แล้วก็ได้เกิดมาเป็นผีเสื้อ ติดอยู่ในหน้าอกผู้หญิง” (สมจา บุตรโยจันโท, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2567) และอีกนัยหนึ่งเชื่อกันว่าผีเสื้อเป็นสัตว์ที่สื่อระหว่างโลกทั้ง 3 คอยสื่อเหตุตึงเหตุร้ายให้มนุษย์ได้รับรู้ล่วงหน้า ส่วน “ลายขีดตุ้ม” สื่อความหมายถึงว่าพี่น้องชาวไทดำจะตุ้มโฮมกัน จะรักใคร่สามัคคีกัน เป็นพี่น้องกัน ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน เมืองแกลง-ไทย-ลาว เมืองเลย-ราชบุรี-เพชรบุรี สุพรรณบุรี เป็นต้น ซึ่งไม่ว่าอยู่ที่ไหนจะถามข่าวหากัน รักกัน เป็นพี่กันน้องกัน (สำลาน กรมทอง, สัมภาษณ์ 17 กรกฎาคม 2567)

จากการสร้างความหมายของผ้าชิ้นลายนางหาญดังกล่าวผ่านโลกทัศน์ จักรวาลทัศน์ ความเชื่อ และธรรมชาติ ดังกล่าวนั้นส่งผลให้ผ้าทอนางหาญมีลวดลายที่มีคุณค่า มีความหมาย และทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นตามมา และเหือนอายเอ็มได้พัฒนาผ้าชิ้นลายนางหาญเป็นเสื้อผ้าสมัยใหม่ในเชิงการตลาดเพื่อจำหน่ายแก่ผู้สนใจทั่วไปที่มีความรักและนิยมผ้าพื้นเมือง ดังตัวอย่างการนำผ้าชิ้นนางหาญมาสร้างมูลค่าเพิ่ม

ภาพประกอบที่ 1 ตัวอย่างการนำผ้าขึ้นลายนางหาญมาสร้างมูลค่าเพิ่ม

ส่วนการสร้างความหมายของผ้าขึ้นลายแดงโมนั้น ผู้หญิงชาวไทดำ โดยทั่วไปจะมีความสามารถในการทอผ้า เป็นผู้ผลิตเครื่องนุ่งห่มให้แก่คนในครอบครัว โดยเฉพาะผ้าขึ้น วัฒนธรรมการแต่งกายของผู้หญิงในชีวิตประจำวันในอดีตจะนุ่งขึ้นแดงโมนี ทุกโอกาส ไม่ว่าจะแต่งกายอยู่กับบ้าน แต่งกายไปงานสำคัญ แต่งกายไปทำงาน หรือเดินทางไกล ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำได้อย่างชัดเจนที่สุด โดยขึ้นแดงโมนีทอด้วยฝ้ายมีจุดเด่นคือสีที่เป็นเอกลักษณ์ ได้แก่ สีดำหรือสีครามเข้มเกือบดำ โดยในส่วนของตัวขึ้นเป็นพื้นผ้าส่วนที่มีลาย ในอดีตนั้นจะนิยมใช้เส้นฝ้ายสีแดงเป็นเส้นยืน และใช้เส้นฝ้ายสีดำเป็นเส้นพุ่งทอสลับกับสีขาว (หรือสีฟ้าอ่อนแบบในปัจจุบัน) ลักษณะเป็นลายทางยาวตรงลงมาเป็นแนวมี่ทั้งเส้นเล็ก เส้นใหญ่ สลับกันไป ลายเส้นตรงตามแนวยาวนี้มีลักษณะคล้ายลายบนผลแดงโมนี จึงเรียกลักษณะของลวดลายว่า “ลายแดงโมนี” และเรียกผืนผ้าขึ้นว่าขึ้นแดงโมนี ส่วนตีนขึ้นมีลวดลายสีขาวสอง-สามริ้ว เป็นส่วนที่นำมาเย็บต่อกับตัวขึ้นเป็นชายผ้าที่อยู่ล่างสุด เป็นส่วนที่มีความหนามากกว่าตัวขึ้นเพื่อป้องกันไม่ให้ชายผ้าขึ้นขาดง่ายหรือลู่ ตีนขึ้นนี้ในวัฒนธรรมของชาวไทดำนั้น หากหญิงคนใดที่สามีเสียชีวิต จะต้องเลาะเอาส่วนตีนขึ้นออกทั้งหมดเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งการไว้ทุกข์ให้แก่สามี จนกว่าจะออกทุกข์จึงสามารถนำมาเย็บติดดั้งเดิมได้

ภาพประกอบที่ 2 ผ้าลายขึ้นลายแดงโมนี สู่ผลิตภัณฑ์สมัยใหม่

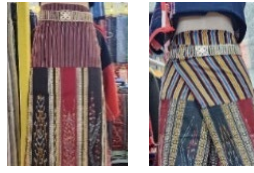
จากภาพจะเห็นว่าชาวไทดำบ้านนาป่าหนาด จ.เลย ได้มีการสร้างสรรค์ต่อยอดพัฒนาผ้าขึ้นลายแดงโมนีเป็นผลิตภัณฑ์แบบใหม่ที่หลากหลายเพื่อการท่องเที่ยว เช่น กระเป๋า หรือปรับรูปลักษณะเป็นเสื้อผ้าสมัยใหม่ ที่สามารถสวมใส่ได้ทุกวัย หลากหลายโอกาส เหมาะสำหรับบุคคลทั่วไป ถือเป็นสร้างมูลค่าเพิ่มของผ้าขึ้นลายแดงโมนีอีกทางหนึ่ง

4) การใช้สีที่มีนัยเชิงวัฒนธรรม

โดยปกติแล้ววัฒนธรรมการแต่งกายของชาวไทดำจะมีลักษณะเฉพาะ โดยสวมชุดสี

คำเป็นหลักซึ่งเป็นการอธิบายความหมายของชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ “ไทดำ” หมายถึงกลุ่มชนเผ่าไทที่ไล่ชุดสีดำ ซึ่งในปัจจุบันจะแต่งกายตามแบบคนไทยส่วนใหญ่ เว้นแต่ในวันและเวลาสำคัญที่มีพิธีกรรมต่าง ๆ หรืองานประเพณี เช่น พิธีเลี้ยงบ้าน ประเพณีตุ้มโฮมไทดำ งานมงคลต่าง ๆ ชาวไทดำจะแต่งกายด้วยชุดประจำกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากการใช้สีดำแล้ว ยังมีสีอื่น ๆ ได้แก่ สีแดง สีขาว สีเขียว และสีส้ม ซึ่งได้จากธรรมชาติเป็นหลัก เนื่องด้วยชาวไทดำมีวิถีการดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย ทำการเกษตร และมีความผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ดังนั้นการใช้สีของผ้าทอจึงมีความเกี่ยวข้องกับวัตถุดิบที่เป็นธรรมชาติ ดังที่ เพชรตระกูล ไพศุนย์ (2553 : 47) ได้กล่าวว่า สภาพภูมิประเทศที่ตั้งบ้านนาป่าหนาด มีป่าไม้ มีภูเขา แม่น้ำ ที่อุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่ง ในอดีตมีป่าไผ่ และไม้ยืนต้นมากมาย เช่น ไม้ประดู่ ไม้เปื่อย ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้รัง เป็นต้น นอกจากนี้ยังสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ ตลอดจนโลกทัศน์จึงเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ความเชื่อความศรัทธา อุปนิสัยผ่านการใช้สีในผ้าทอ เพื่อสร้างความหมายและบ่งบอกความเป็นตัวตนชาวไทดำ กล่าวคือสีดำ หมายถึง ความอดทน ได้จากผลมะเกลือ เป็นสีที่มาจากการเก็บกตที่ต้องพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอนมาเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย สีแดง หมายถึง ความกล้าหาญ ได้จากต้นฝาง เป็นสีของเลือดเนื้อและสิ่งมีชีวิตสื่อความหมายถึงความเป็นพวกและเผ่าพันธุ์เดียวกัน ความกล้าหาญ การสิ้นสุด และการหลุดพ้น สีขาว หมายถึง ความบริสุทธิ์ ทำจากฝ้าย เป็นสีของเส้นใยฝ้ายหรือไหมที่ถูกมัดหมี่ที่เก็บสีครั้งแรกก่อนย้อมสีอื่น สีเขียว หมายถึง ความร่มเย็น ทำจากใบกระถ่อน กับใบส้มอ (สะหมอ) ผสมสนิมเหล็ก เป็นสีที่สื่อถึงความเป็นธรรมชาติ และพันธุ์ไม้ที่ให้ความร่มรื่นสดชื่น ผ่อนคลาย สีส้มและสีเหลืองหมากสุก หมายถึง ความเจริญรุ่งเรืองได้จากขมิ้นผสมปูนขาว เป็นสีที่ป้องกันภูตผีและสิ่งไม่ดีได้ (สำลาน กรมทอง , สัมภาษณ์ , 17 กรกฎาคม 2567)

การนำความหมายของสีมาใช้ในการสร้างลวดลายของผ้าทอ นอกจากคุณค่าอันเกิดจากกระบวนการทอ ลายผ้า และคุณสมบัติของวัตถุดิบที่นำมาใช้ทอแล้ว การใช้สีต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นได้สร้างความหมาย ความเป็นสิริมงคล และสร้างคุณค่า ให้แก่ผืนผ้าและผู้สวมใส่ ซึ่งในวันธรรมดาหรือวันปกติชาวไทดำจะสวมผ้าชิ้นลายแดงโมซึ่งประกอบด้วยสีดำกับสีขาว และในวันที่มีกิจกรรมประเพณีพิเศษ หญิงชาวไทดำจะสวมใส่ผ้าชิ้นลายนางหาญซึ่งประกอบด้วย 5 สี คือ สีดำ สีแดง สีขาว สีเขียว และสีส้ม ซึ่งมีนัยยะทางความหมายในทางที่ดี นอกจากนี้ รัชณี กรมทอง (สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2567) ให้สัมภาษณ์ว่า “ในการทอผ้าลายนางหาญ ได้มีการปรับเปลี่ยนสีตามความต้องการของลูกค้า โดยปกติแล้วสีของหัวชิ้นจะเป็นสีเขียว แต่บางผืนได้ต่อยอดให้ลูกค้าที่พิเศษ หรือทำให้ลูกค้าที่ระบุสี ซึ่งโดยปกติจะเน้นที่ตัวชิ้นเท่านั้น ส่วนหัวชิ้นที่เย็บต่อกันบางครั้งจะเป็นสีดำหรือแดงล้วนก็มี ชิ้นจะประกอบไปด้วย ตัวชิ้น หัวชิ้น ตีนชิ้น” ตัวอย่างภาพสีหัวชิ้น

ภาพประกอบที่ 3 หัวขึ้นดั้งเดิม และการใช้สีแบบใหม่ (ตามความพึงพอใจลูกค้า)

5) การเชื่อมโยงกับกิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การสร้างคุณค่าและความหมายอีกลักษณะหนึ่งที่เฮือนอ้ายเอ๋มได้สร้างสรรค์ขึ้นคือ กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ กล่าวคือเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม หรือเข้ามาเรียนรู้เรื่องราวของผ้าทอ เฮือนอ้ายเอ๋มมีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ด้วยตนเอง โดยเน้นผลิตภัณฑ์ที่ทำจากฝ้าย เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วัฒนธรรมไทดำผ่านการทำด้วยมือ ส่งผลให้นักท่องเที่ยวรับรู้ และซึมซับในวัฒนธรรมไทดำ ในขณะเดียวกันก็รู้สึกภูมิใจที่ได้ฝึกทำด้วยตนเองแล้วนำกลับไปเป็นของที่ระลึก ดังตัวอย่างเช่น กิจกรรมเรียนรู้การทอผ้า กิจกรรมการทำตุ้มนกตุ้มหนูและหัวใจไทดำ

กิจกรรมเรียนรู้การทอผ้า

เนื่องจากผ้าซิ่นลายนางหาญ เป็นผ้าที่มีกระบวนการทอที่ยากประกอบกับคนรุ่นใหม่มีความสนใจน้อย ดังนั้นนักวิจัยท้องถิ่น เช่น ดร.ชมภูนาถ ชมภูพันธ์ อาจารย์จากภาควิชาศิลปศึกษา และทีมวิจัย จึงได้จัดโครงการถ่ายทอดภูมิปัญญาลายผ้าทอพื้นบ้าน "ผ้าซิ่นลายนางหาญ" ซึ่งเป็นภูมิปัญญาด้านลายผ้าดั้งเดิมของชนเผ่าไททรงดำแห่งบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย โดยผู้รับการถ่ายทอดมีจำนวน 5 คน และเปิดกว้างสำหรับผู้สนใจหรือนักท่องเที่ยวเข้ามาเรียนรู้ผ้าทอที่เฮือนอ้ายเอ๋ม บ้านนาป่าหนาด ซึ่งมีกระบวนการถ่ายทอดนั้นจะเริ่มที่การถ่ายทอดเนื้อหาองค์ความรู้ ครอบคลุมขั้นตอนกรรมวิธีในการผลิต รวมถึงเทคนิค วิธีการและการเลือกใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่มีคุณภาพในการผลิตผ้าทอพื้นเมือง โดยมีรายละเอียดดังนี้ ขั้นตอนแรกจะมีการแนะนำการเลือกวัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการทอผ้า จากนั้นก็จะเริ่มการถ่ายทอดขั้นตอนการทอผ้า นางหาญ โดยการพันด้ายในหลักฮางเยน (หลา) แล้วก็มาถึงขั้นตอนการเดินหรือคันเส้นด้ายยืนและการเดินเส้นด้าย (คันหมีก่อนมัด) จากนั้นก็มาทำโครงหรือการเข้าก้างหรือการมัดลายผ้า นางหาญ เสร็จแล้วก็จะย้อมสี แล้วก็นำไปทอผ้า นางหาญ จึงเป็นอันว่าเสร็จภารกิจขั้นตอนการถ่ายทอด "วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ มีทั้งสอนแบบรายบุคคล หรือตัวต่อตัว และแบบเพื่อนช่วยเพื่อน โดยให้ผู้รับการถ่ายทอดเรียนรู้แบบการทำงานร่วมกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ขึ้นอยู่กับขั้นตอนและวิธีการทอผ้า ส่วนจุดเด่นอยู่ที่ลวดลายและซิ่นนางหาญที่เป็นตำนาน" (สุรัตน์ อัดตะ, ผ้าทอพื้นเมือง 'ซิ่นลายนางหาญ' อนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาไททรงดำ, สืบค้นเมื่อ 3 มิถุนายน 2568 จาก <https://www.komchadluek.net>)

กิจกรรมการเรียนรู้และสาธิตการทำตุ้มนกตุ้มหนู

วัฒนธรรมสำคัญอย่างหนึ่งของชาวไทดำบ้านป่าหนาดในอดีตคือพิธีกรรมเลี้ยงปาง (กินปาง) ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่แสดงความเคารพต่อหมอมดหมอมนต์ ชาวไทดำเชื่อว่าความเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นเกิดจากการกระทำของผี หมอมดจึงเป็นผู้ปกป้องรักษา เมื่อหายดีแล้วผู้ป่วยก็จะเป็นลูกเลี้ยง และจะต้องมาเข้าร่วมพิธีกรรมเมื่อถึงวันเลี้ยงปาง แต่ในปัจจุบันนี้พิธีดังกล่าวไม่ได้สืบทอดแล้ว เพียงแต่ชาวไทดำได้นำบางส่วนของพิธีกรรมมาปรับใช้เพื่อการท่องเที่ยว เช่น การเล่นแซปาง การนำเครื่องประกอบในพิธีกรรม เช่น ตุ่มนก ตุ่มหนู ซึ่งเชื่อว่าเป็นเครื่องรางของขลัง หรือความเป็นสิริมงคล มาเป็นของที่ระลึกเพื่อจำหน่ายและประกอบกิจกรรมสาธิตแก่นักท่องเที่ยว

กิจกรรมเรียนรู้หรือสาธิตการทำตุ่มนกตุ่มหนู หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ดอกไม้ไทดำ เป็นเครื่องประกอบในพิธีกรรมแซปางไทดำ แก่ “ผีฟ้า” ผู้ปกป้องรักษาชาวไทดำให้อยู่เย็นเป็นสุข หลังจากเสร็จพิธี ชาวไทดำจะนำดอกไม้ไทดำกลับมาแขวนไว้ที่บ้านของตน เพื่อความเป็นสิริมงคล ความโชคดี และอยู่เย็นเป็นสุข แก่ตนและครอบครัว ดอกไม้ไทดำแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ ประเภทแรกเป็นดอกไม้ไทดำ ที่ทำจาก “แกนไม้ต้าง” ดอกไม้ไทดำประเภทนี้ จะทำโดย หมอมดหมอมนต์ (พ่อมด) ของชาวไทดำ โดยจะจัดขึ้นในเดือน 3 เพียงเดือนเดียวเท่านั้น (3 ปีต่อครั้ง) โดยจะใช้ “แกนไม้ต้าง” (แกนกลางของต้นต้าง ต้องใช้การตอกจึงจะได้แกนกลางออกมา ซึ่งมีเนื้อนุ่มเหมือนฟองน้ำ) มาร้อยเป็นเส้นในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นตัวแทนตามความเชื่อในแต่ละด้านของชาวไทดำ ประเภทที่สองเป็นดอกไม้ไทดำที่ทำจาก “ฝ้าย” จะทำขึ้นโดยชาวไทดำทั่วไป โดยใช้ “ฝ้ายหรือด้าย” พันกับแกนไม้ต้างที่เหลาไว้แล้ว และนำมาประกอบกันเป็นรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ **บ้านไทดำ** เป็นตัวแทนในเรื่องความอบอุ่นของครอบครัว **ตุ่มนก** เป็นตัวแทนในเรื่องของการทำมาหากิน เนื่องจากในสมัยก่อนชาวไทดำใช้นกในการติดต่อสื่อสารและเลี้ยงสัตว์ นกไทดำแสนรู้มาก สามารถต้อนฝูงสัตว์ออกไปหาอาหารและต้อนกลับบ้านเองได้ โดยชาวไทดำไม่ต้องออกไปเลี้ยงสัตว์เอง **ตุ่มหนู** เป็นตัวแทนในเรื่องของการป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ไม่ให้เข้ามากล้ากลาย เนื่องจากในสมัยก่อนชาวไทดำเลี้ยงหนูไว้เป็นอาวุธสำหรับไปทำลายเสียงของข้าศึกศัตรู **ตุ่มต่อ และ ตุ่มแตน** เป็นตัวแทนในเรื่องของการป้องกันอันตรายต่าง ๆ ไม่ให้เข้ามากล้ากลาย เนื่องจากในสมัยก่อนชาวไทดำเลี้ยง ต่อ-แตน ไว้เป็นอาวุธสำหรับไปต่อยตีกับข้าศึกศัตรู (รัชนิ กรมทอง, สัมภาษณ์ 17 กรกฎาคม 2567) เมื่อนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้การทำตุ่มนกตุ่มหนู ซึ่งถ่ายทอดโดยปราชญ์ท้องถิ่นของเฮือนอ้ายเอ๋ม และได้ปฏิบัติการประดิษฐ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็สามารถนำไปเป็นของที่ระลึกได้

กิจกรรมเรียนรู้ผ้าทอดังกล่าว เป็นการนำคติชนประเภท Material Folklore ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนมาสร้างสรรค์ ต่อยอดเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ก่อเกิดการสืบสานและสร้างมูลค่าเพิ่ม ส่วนการสาธิตการทำตุ่มนกตุ่มหนูนั้น เป็นการนำคติชนประเภทความเชื่อและพิธีกรรม (Customary Folklore) ซึ่งในปัจจุบันนี้ชาวไทดำไม่ได้สืบทอดต่อในชีวิตประจำวันแล้ว หากแต่นำมาปรับใช้ในการทำกิจกรรมสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์เพื่อการท่องเที่ยว ผสมกับการนำเรื่องเล่า

พิธีกรรมมาเชื่อมโยงกับผลิตภัณฑ์ถือเป็นการสร้างคุณค่าและความหมาย เชื่อว่าเมื่อนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ และลงมือประดิษฐ์ด้วยตนเองแล้ว จะเข้าใจในวัฒนธรรมของชาวไทดำได้ดียิ่งขึ้น นั่นเพราะว่าชาวไทดำบ้านนาป่าหนาดได้ปรับหรือประยุกต์ ตลอดจนต่อยอดความเชื่อพิธีกรรมเพื่อนำมาสร้างความหมายใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับศิริพร ณ ถลาง (2559 : 25) ที่ได้กล่าวว่า “คติชนสร้างสรรค์คือคติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบททางสังคมไทยปัจจุบันในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่ การประยุกต์คติชน การ “ต่อยอด” คติชน การตีความใหม่และสร้างความหมายใหม่หรือการนำคติชนไปใช้เพื่อ “สร้างมูลค่าเพิ่ม” หรือเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์” เช่นเดียวกับชาวกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาด

บทสรุป

กลวิธีการสร้างคุณค่าและความหมายของผ้าทอเหื่อนอ้ายเอ้ม ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนไทดำ บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย โดยนำแนวคิดคติชนสร้างสรรค์มาสร้างคุณค่าและความหมายในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ก่อเกิดมูลค่าเพิ่มให้แก่ผ้าชิ้นลายนางหาญ และผ้าชิ้นลายแตงโม ซึ่งได้นำเสนอ 5 ลักษณะกล่าว อันได้แก่ การเล่าเรื่องและตำนาน เทคนิคการทอผ้า ลวดลายและสัญลักษณ์ การใช้สีที่มีนัยเชิงวัฒนธรรม และการเชื่อมโยงกับกิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของการนำทุนทางวัฒนธรรมมาต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชน นับว่าเป็นต้นแบบให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่จัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์แต่ยังคงรักษาและสืบทอดอัตลักษณ์อย่างมีพลวัต ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนข้อมูลคติชนอย่างการสร้างสรรค์ ดังคำกล่าวที่ว่า คติชนสร้างสรรค์ในสังคมไทยได้มีการปรับเปลี่ยนบริบทของข้อมูลคติชนให้เกิดการสร้างสรรคทั้งทางด้านการท่องเที่ยว ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมยุคดิจิทัล ที่มีการใช้ทุนทางวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้ก่อเกิดมูลค่าและความน่าสนใจ (ปรมินท์ จารูวร, 2556 : 65)

ข้อเสนอแนะ

บทความนี้นำเสนอองค์ความรู้ด้านกลวิธีการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผ้าทอของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาด ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำแนวคิดคติชนสร้างสรรค์ประเภท Verbal folklore Material folklore และ Customary Folklore รวมถึงแนวคิดการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมมาปรับใช้ ซึ่งอาจเป็นแนวทางการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ททท. อพท. อบท. เป็นต้น ตลอดจนเป็นแนวทางในการพัฒนาการสร้างมูลค่าเพิ่มในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมให้แก่ผลิตภัณฑ์ประเภทอื่น ๆ จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทดำหรือพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนเช่นเดียวกัน

บรรณานุกรม

- กร ไพศุณย์. (2565, 1 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย จันทกานต์ บุตรจันทร์ [การบันทึกเสียง]. ผู้ช่วยวิจัย, ศูนย์วัฒนธรรมคนไทดำ บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย.
- กานต์ณรินทร์ สีหมากสุก. (2565). สุนทรียะในลวดลายผ้าชิ้นนางหาญของไทดำในเขตบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. *วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร*, 5(1), 266–277. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/tmd>
- สมจา บุตรโยจันโท. (2567, 7 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พยุงพร ศรีจันทวงษ์ [การบันทึกเสียง]. นักวิจัย, เสิ่นอ้ายเอ๋ม: แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาผ้าทอ บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย.
- ไทยโรจน์ พวงมณี, & อสิริยาภรณ์ ชัยกุลลาบ. (2567). ผ้าชิ้นนางหาญ: ตำนานและอัตลักษณ์ผ้าทอพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. *วารสารวิพิธพัฒนศิลป์ บัณฑิตศึกษา*, 4(1), 98–117. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php>
- นิวัติ ทองวล. (2559). การผลิตผ้าอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- ปรมินท์ จารุวรรณ. (2556). ภาพลักษณ์ “หมู่บ้านวัฒนธรรมหนองขาว” จากวิถีคิดในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวในงานประเพณีเทศน์มหาชาติ. *วารสารอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 42(2), 133–168.
- ประไพ ทองเชิญ. (2548). *นี่คือ...ผ้าทอพื้นบ้าน: โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การกำหนดมาตรฐานผ้าทอพื้นบ้านเพื่อสิ่งแวดล้อม*. วนิดาการพิมพ์.
- เพชรตะบอง ไพศุณย์. (2553). การปรับตัวทางวัฒนธรรมของไทดำในกระแสการเปลี่ยนแปลง: กรณีศึกษาเปรียบเทียบกับไทดำในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิตที่ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- เพชรตะบอง ไพศุณย์. (2548). *หมู่บ้านไทดำ บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย*. ม.ป.ท.
- ภคพล รอบคอบ. (2563). การสื่อสารเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาและสืบสานการทอผ้าพื้นเมืองของชุมชนบ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย [วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต]. สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์. <https://repository.nida.ac.th>
- รัชนิ กรมทอง. (2567, 17 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พยุงพร ศรีจันทวงษ์ [การบันทึกเสียง]. นักวิจัย, เสิ่นอ้ายเอ๋ม: แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาผ้าทอ บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2559). *คติชนสร้างสรรค์: บทสังเคราะห์และทฤษฎี*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

- สงกรานต์ ช้อนเต็ม. (2567, 30 เมษายน). สัมภาษณ์โดย พงษ์พร ศรีจันทวงศ์ [การบันทึกเสียง].
นักวิจัย, ศูนย์วัฒนธรรมคนไทตำบลนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย.
- สำลาน กรมทอง. (2567, 17 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย พงษ์พร ศรีจันทวงศ์ [การบันทึกเสียง].
นักวิจัย, เอื้อนอ้ายเอื้อม: แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาผ้าทอ บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน
จังหวัดเลย.
- สน ศรีตรัง, และคณะ. (2548). *ช่างทอร้อยใจเกิดให้ 72 พรรษา*. สยามทองกิจ.
- เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. (2541). *การวิเคราะห์บทบาทที่เป็นแบบฉบับสากลของตัวเอกใน
วรรณกรรมเรื่องเล่าพื้นบ้าน*. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุมิตร ปิติพัฒน์. (2545). *ศาสนาและความเชื่อไทดำในสิบสองจุไทย สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม*.
สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรัตน์ อัดตะ. (2556, 15 พฤษภาคม). ผ้าทอพื้นเมือง “ชิ้นลายนางหาญ” อนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาไท
ทรงดำ. <https://www.komchadluek.net>
- อคิน ระพีพัฒน์. (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีวิทยาของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ*. ศูนย์
มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- เอื้อนอ้าย เอ็ม. (2567, 12 ตุลาคม). *ประวัติผ้าลายนางหาญ*.
<https://www.facebook.com/100063592302218>